

Working Papers Series

Katedra Sociologie
Fakulta filozofická Západočeské univerzity

Jiří Stočes

Fakulta pedagogická Západočeské univerzity v Plzni

Jan Váně

Fakulta filozofická Západočeské univerzity v Plzni

PROMĚNY KATOLICKÉ RELIGIOZITY TACHOVSKÉHO OKRESU V UPLYNULÝCH STO LETECH

Working Paper No. 03 – 16

www.kss.zcu.cz

Proměny katolické religiozity tachovského okresu v uplynulých sto letech¹

Jiří Stočes, Jan Váně²

Catholic Religiosity in the Town of Tachov Region and its Transformations During the Last Century

In this study, we explored the transformations of religiosity within the town of Tachov region, targeting particularly the majority religious group, i.e. the Roman Catholics (who, despite the sharp decline demonstrated in the 2011 census, remain the most numerous confession in the region). We used both hard and soft data to demonstrate that this “strongly Catholic reality of the region”, which has shaped the religious discourse and served as a major source of religious memory is, however, rather problematic. The most general conclusion that we came to was that even though many migrants who came to the region after the World War II were religious (and most of them Catholics), they were not tied to the area through any family, cultural, social or religious ties. Secondly, we conclude that religious ties created during communism have been rather weak ever since their creation.

Keywords: Tachov region; transformation of religiosity, memory, Roman Catholics

Bývalé Sudety, tedy území obývané do roku 1945/1946 převážně německy mluvícím obyvatelstvem, přitahují v posledních letech stále více pozornosti badatelů nejrůznějších disciplín, a to včetně sociologů. Masivní odsun německého etnika, který na řadě míst vedl k totální výměně obyvatelstva, změnil sociokulturní realitu prostředí natolik, že vzniknuvší diskontinuity (demografické, kulturní, náboženské, hospodářské) jsou doposud patrné a představují pro badatele mimořádnou výzvu. Výraznější zlom ve vývoji místní společnosti (snad s výjimkou ještě tragičtějšího holokaustu) si lze totiž jen stěží představit.

Oblast bývalých Sudet tak představuje jakousi speciální laboratoř, v níž byly dějinami nastaveny podmínky společenského vývoje zcela atypicky, kde se veškeré společenské dění začínalo přinejmenším deklarativně od bodu nula, bez vazby na předchozí vývoj. Laboratoř, která dodnes umožňuje velmi zřetelně vnímat důsledky takovéto razantní změny – zásadní proměnu krajiny včetně četného zanikání vsí, rozsáhlou a do značné míry přetrvávající

¹ Tato studie vznikla v rámci projektu „Kontinuita a diskontinuity v náboženské paměti v České republice“ (GAČR, č. 14-01948S).

² Veškerou korespondenci zasílejte na adresu: Jiří Stočes, Pedagogická fakulta, Západočeská univerzita v Plzni, email: jstoces@knj.zcu.cz nebo Jan Váně, Fakulta filozofická, Západočeská univerzita v Plzni, email: vanejan@kss.zcu.cz

sociální, národnostní i náboženskou heterogenitu nového obyvatelstva či specifickou (a opět značně heterogenní) identitu těchto lidí a s ní související ambivalentní vztah k místům paměti původního německého obyvatelstva. Připočteme-li k tomu všemu ještě skutečnost, že problematika původního i nového osídlení Sudet byla komunistickým režimem dlouhá desetiletí tabuizována, resp. silně ideologizována, pak je současný zájem badatelů i laické veřejnosti nejen pochopitelný, ale i nanejvýš pozitivní, neboť mj. dokládá schopnost společenské reflexe celého problému, tedy to, co bývá někdy možná příliš pateticky označováno jako vyrovnání se s minulostí.

I. Teorie a výzkumné pole

V naší studii obracíme pozornost k regionu Tachovska a zkoumáme proměny zdejší religiozity. Důvodů, proč tak činíme, je několik. Přijímáme jako fakt, že společnosti pozdní moderny jsou charakteristické svým pluralismem [Berger 1997]. Tato situace doléhá na všechny, včetně náboženských skupin a církví, které si kladou za cíl poskytovat svým členům univerzální orientaci ve světě. Pluralita přístupů, názorů a hodnotových orientací se odráží i v uchopování náboženské tradice a vytváří diskontinuity v náboženské, ale i kulturní paměti. Dále vycházíme z toho, že náboženství poskytuje kognitivní, normativní a emoční vodítka pro své příslušníky. Díky zásadnímu významu náboženství v minulosti jsou relikty jeho působení obsaženy v kulturní paměti³ i ve výrazně sekulárních zemích, včetně České republiky. Jinak řečeno, náboženská paměť se promítá jak na individuální, tak na sociální úrovni formou hodnot a symbolů, které jsou přijímány coby nedílná součást tradičních hodnot společnosti. Platnost takových norem a symbolů je legitimizována étosem dané země, ten však není nutně racionálně zdůvodněn a opírá se především o tradici.

Tradice je nesena pamětí, která je schopností jedince či společenství uchovávat určité informace. Důležité je, že tradice vždy čerpá z minulosti, ta je však vždy uchopována

³ Termíny kulturní a komunikativní paměť používáme v duchu Assmannovy konceptualizace. Obsah komunikativní paměti postihuje „současnou minulost“, tedy přibližně 80 až 100 let, což zahrnuje perspektivu 3-4 generací, a historie se odehrává primárně v rámci autobiografické paměti. Klíčovou vlastností komunikativní paměti je tak její omezený časový horizont [Assmann 2015: 51-52, dále srov. Assmann 1995, 2006, 2001]. Jde o živoucí, ztělesněnou paměť, která obsahuje komunikaci v lidovém jazyce. Obsahem kulturní paměti je mýtická historie, události v mýtické nebo historické minulosti, přičemž často jde o absolutní minulost či mýtický prapůvodní čas, který zahrnuje tisíce let. Je zde vysoký stupeň formování, například ve formě komunikačních obřadů, rituálů, slavností a podobně. Kulturní paměť je zprostředkována v textech, ikonách, tanci, rituálech a vystoupeních různého druhu. Děje se tak prostřednictvím klasického nebo jinak formalizovaného jazyka či jazyků. Tomu odpovídá rozvinutí hierarchických struktur udržování a kontroly paměti, včetně specialistů na paměť [Assmann 2011: 22]. Náboženskou paměť chápeme jako součást kulturní a komunikativní paměti, tedy jako naraci, která tvoří jednu rovinu kulturní paměti a obsahuje přitom některé specifické významové prvky, které ji odlišují (ne však oddělují) od jiných (nenáboženských) rovin kulturní paměti. Je to tedy ta část paměti, kterou buď explicitně samotní aktéři spojují s náboženstvím, nebo bez ohledu na názor aktérů, v ní nacházíme prvky, které považujeme za náboženské. [Více srov. Lužný – Váně 2016].

z přítomnosti [Le Goff 2007: 23]. Výsledkem je, že tradice sice zavazuje a vytváří pocit sounáležitosti a určuje sílu meziskupinové solidarity, která funguje jako sociální pouta, ale síla těchto pout je opakovaně testována a znovu ustavována. Uvažujeme-li proto o minulosti jako zdroji paměti a jejím vztahu k přítomnosti, platí, že „minulost je rekonstruována v závislosti na přítomnosti, stejně tak je přítomnost vysvětlována minulostí“ [Le Goff 2007: 36].

Ještě jinak řečeno, naše paměť je zdrojem ustavované a prožívané identity, která se ale dostává do střetů s identitami těch druhých ať už na úrovni individua či skupiny. Paměť proto vždy tkví primárně v pragmatice přítomnosti. Cílem paměti je zajistit, aby vzpomínky sloužily k zachování smyslu a hodnot, jež mají být konstitutivní pro vlastní identitu, aby minulé nalezlo své uplatnění v současnosti.

Zároveň platí, že jestliže (sociální) paměť slouží k ukotvení skupinové identity, pak historie v nejobecnějším slova smyslu funguje jako popis proměn kolektivních identit. Paměť je lokální, protože i kolektivní paměť se vždy váže k nějaké konkrétní skupině. Naše zkoumání paměti jsou tak vědomě vázána k určité skupině jedinců, kteří se nacházejí v daném čase a prostoru a jejich sebepojetí je vždy zasazeno do sítě vztahů. Relační vztah mezi pamětí a historií chápeme v zásadě jako dialektický. Historie ovlivňuje sociální paměť a paměť poskytuje matérii pro historii. Jedná se tak vlastně o dva póly reality, kdy paměť a historie se vzájemně nejen ovlivňují, ale i prostupují, tudíž neexistují jako čisté formy [Barša 2011: 39].

Dále vycházíme z toho, že paměť je v zásadě pluralitní povahy, protože ve veřejném prostoru permanentně dochází ke střetům o interpretaci minulosti mezi různými sociálními aktéry, kteří sledují své cíle, jež jsou nastolovány a prosazovány na různých úrovních (politické, sociální, mediální aj.). Přičemž každou z těchto agend, které mají posílit či utvrdit podoby skupinového sebechápání, formuje zájmová skupina, která k jí preferovanému problému (hledisku) zaujímá jednoznačné stanovisko, stejně tak jako k možným způsobům jeho řešení. Jednotlivé skupiny po určitou dobu usilují o prosazení svého pohledu na problém a plně k tomu využívají zdroje obsažené ve „společné“ kolektivní paměti.

Souhrnně řečeno, právě proto, že paměť chápeme jako proces, a paměť je materií identity, nahlížíme i identitu jako dynamický proces, jenž je výsledkem individuálních záměrů, sociálních interakcí a jazykových vyjádření. A zajímá nás, jak se identita – v našem případě identita katolíků – proměňuje v námi zkoumaném regionu v posledních 100 letech, které tak odráží komunikativní paměť.

Je to právě problematika přenosu a zdrojů náboženské paměti, která obrátila naši pozornost k Tachovsku, které představuje jednu z oblastí nejvíce zasažených diskontinuitou

vývoje osídlení. Jsme si plně vědomi, že kontinuity a diskontinuity náboženské paměti v české společnosti mají své kořeny hlouběji v minulosti než jen v poválečném vývoji. Je rovněž patrné, že česká (národní) kulturní paměť v sobě obsahuje silné schizma, které je základem diskontinuity v kolektivní paměti, neboť zde vedle sebe existují dvě (stejně silné) náboženské kulturní paměti, které štěpí českou kulturní paměť. Na jedné straně stojí katolická paměť a na straně druhé paměť protestantská, které mají podobu tradice svatováclavské a tradice husitské (resp. tradice české reformace). Tyto náboženské paměti jsou od 19. století s různou intenzitou akcentovány a využívány ve sporech o povahu národní identity do současnosti.⁴

Vidíme, že situace se komplikuje, protože v jednom analyzovaném celku (tedy v současné české společnosti) neexistuje jedna jediná kulturní paměť, ale více pamětí. Základní šablonou je narace o historii českého národa, ale v ní existuje silný koncept katolické kulturní paměti a silný koncept protestantské kulturní paměti. Vedle toho existuje (dnes poněkud skryt, ale stále silný) koncept komunistické kulturní paměti, která je tak již třetí významnou složkou. Tyto tři typy paměti se v současné české společnosti střetávají, ale nelze jasně identifikovat, která z nich je dominantní [Lužný – Váně 2016].

Na Tachovsku se tak střetávají všechny tři typy paměti. Na jedné straně je to dále oblast, v níž převládá komunistický étos, což lze doložit opakovanými výsledky voleb od roku 1989 až do současnosti [Kostecký – Mikešová (eds.) 2014]. Zároveň ale v interpretacích největší domácí náboženské minority, jíž představuje římsko-katolická církev, je kulturní paměť tohoto regionu spojována s křesťanskou, zejména katolickou tradicí a jsou zde patrné i protestantské stopy.

Empirické výzkumy, jež studují proměny náboženské paměti v ČR, ukazují, že na Tachovsku probíhá interpretační spor o povahu kulturní paměti a směřování regionu [Váně 2012, 2015; Váně – Stočes 2016]. V tomto sporu hraje roli právě náboženská otázka, respektive existující dovolávání se stop náboženské přítomnosti v nejširší sociokulturní

⁴ Jako příklad uvedme spor o podobu náboženské paměti (respektive náboženské minulosti a jejího dědictví a vlivu na Československé dějiny), který je vstupním vkladem při vzniku a formování Československa. Již tehdy probíhal spor o zhodnocení role a vlivu katolicismu při vzniku první republiky v roce 1918. Představiteli tohoto sporu byli prezident T. G. Masaryk a historik Jan Pekař. Masaryk viděl vrchol českých dějin v husitství a v Jednotě bratrské, zatímco Pekař vrchol českých dějin a základ národní identity spojuje s obdobím Karla IV. a působením katolické církve. Případně zde ještě vystupují na protestantské straně František Michálek Bartoš (1889-1972) a někteří další historikové. Avšak ve stejné době se k těmto dvěma základním mytologickým strukturám přidává další (která spíše navazuje na tradici českého protestantismu), kterou je narace komunistická. Jejím hlavním představitelem je Zdeněk Nejedlý (1978-1962), který komunistický národní mýtus propojuje s protestantským a husitství chápe jako první projev českých revolučních „dělnických“ tradic, resp. komunisty prohlásil za dědice husitských a národně obrozeneckých tradic. K stěžejním dílům viz Pekař [2012] (první vydání v roce 1929), Bartoš [1935, 1939, 1959], Nejedlý [1914]. V obecné rovině pak srov. Havelka [1995].

podobě. Výsledkem je, že proti sobě stojí minimálně dva základní diskurzy argumentující „historickými“ fakty: Na jedné straně náboženský diskurz reprezentovaný zejména katolickou církví, která zastává řečnickou figuru „toto byl vždy katolický kraj“. Na straně druhé je pak nadále udržován diskurz opírající se o silný komunistický étos, který i díky radikální demografické proměně dané (nejen) odsunem sudetských Němců v posledních 70 letech neztrácí v regionu na síle.

v důsledku posilujícího expresivního individualismu slábne pocit politické, náboženské, komunitní sounáležitosti [Taylor 2013: 105–126]. Tím pádem dnes dochází nejen k rozkladu zastřešujícího symbolického světa, jež představuje náboženství, jak již v šedesátých letech konstatoval Berger [Berger 1967], ale rozpadají se i původně alternativní symbolické světy (věda, politické ideologie). To, co se ale nadále nemění, je fakt, že střet jednotlivých koncepcí nezáleží nutně na teoretické zdatnosti legitimizátorů (ať už jsou to náboženští, političtí, či „postmoderní“ teoretici), ale na jejich síle a na tom, jak jsou nastaveny základy struktury společnosti [Berger – Luckmann 1999: 199].

To, že je tak náboženství – v případě předkládané případové studie reprezentované zejména katolickou církví v konkrétním regionu (Tachovsko) – ve střetu s alternativními symbolickými světy, není nic překvapivého. Důležité ale je, že náboženská paměť je rozleptávána procesy individualizace. Z (nejen) náboženského prostředí, často ale i z politicky konzervativně orientovaných skupin zaznívá argument, že se individuální (sebe)vědomí ustavuje vždy pouze v kontextu společenství, které je zdrojem kolektivní paměti. A pokud někdo z tohoto pramene kolektivní paměti nečerpá, nemůže mít žádné adekvátní náboženské či politické (sebe)vědomí [Beck – Beck-Gernsheim 2014: 207]. Nejen to, nedostatečná reprodukce kolektivní paměti zvyšuje šanci na oslabení pocitu sounáležitosti a pout solidarity s daným společenstvím. To se projevuje nejen neochotou pomoci souvěrcům, ale i nízkou mírou nasazení za „naši věc“.

Velikost identifikujících se se skupinou – v našem případě společenství věřících – implikuje míru šance na zachování struktur věrohodnosti.⁵ S ohledem na naše téma můžeme identifikovat dvě významné struktury věrohodnosti, kterými jsou rodina a společenství věřících. To musí být lokální, neboť by mělo tvořit prostor pro důslednou komunikaci tváří v tvář. Je tedy na místě se ptát, zda náboženské struktury věrohodnosti (katolické farnosti, protestantské sbory) fungují jako prostředí utváření a předávání náboženské paměti. Otázka je to relevantní s ohledem na skutečnost, že dnešní proměny rodiny [srov. Hasmanová-

⁵ Mimořádně důležitou roli v udržování a předávání náboženské komunikativní paměti hrají struktury věrohodnosti. Tento koncept zavedli do sociologie vědění Peter Berger a Thomas Luckmann [1999].

Marhánková – Kreidl 2013; Jeřábek 2013] spíše transmissi náboženské paměti oslabují, neboť v nich nedochází k náboženské socializaci nebo k udržování a předávání náboženské paměti prostřednictvím náboženské konverzace [Kubátová 2015, 2016; Váně – Lužný – Štípková 2013; Horák – Lužný 2016; Paleček – Vido 2014; Váně 2015; Váně – Stočes 2016].

Kvalitativní výzkumy v námi zkoumaném prostředí dokládají oslabování struktur věrohodnosti, což jinými slovy znamená oslabování náboženské komunikativní paměti. Zároveň ale jedním z pilířů pro náboženskou kolektivní paměť ve zkoumaném regionu je odvolávání se na fakt, že se vždy jednalo o katolický region. Protože významná část katolického obyvatelstva byla vysídlena, nemáme možnost zkoumat přenos a vliv náboženské komunikativní paměti na identitu jedince v takové míře, v jaké bychom rádi. Máme tak před sebou dilema. Jednak narací dovolávající se katolické identity pro region a zároveň nedostatek aktérů (vícegenerační přenos náboženské paměti), u nichž by bylo možné zkoumat proměny náboženské paměti. S ohledem na uvedené skutečnosti se chceme pokusit o zachycení identity alespoň formou deklarované religiozity na základě statistický údajů a na nich doložit případnou proměnu náboženské paměti a identifikace v tachovském regionu.

Standardně se náboženská identita⁶ ověřuje na základě odpovědi na otázku po deklarované religiozitě, ostatně je to jediná otázka, na niž jsme s to odpovědi zprostředkovaně doložit i poměrně hluboko do minulosti. To znamená, že náboženskou paměť zkoumáme z etické perspektivy, přičemž vycházíme z předpokladu, že je to velikost a síla skupiny, která formuje prostředí, jedince v něm, jeho identitu a poskytuje sílu strukturám věrohodnosti.

Proto se v předkládané studii zaměřujeme na zachycení vývoje deklarované religiozity na Tachovsku v chronologickém sledu v uplynulých zhruba sto letech, aby tak bylo patrné, co jsou historicky nesporná fakta a kde si náboženská paměť skutečnosti upravuje k obrazu svému.

V návaznosti na souběžný sociologický výzkum byl region Tachovska ztotožněn s dnešním tachovským okresem, ačkoli, jak bude záhy patrné, nejde z historicko-správního hlediska o vymezení zrovna praktické. Časový rozsah let 1910–2015 je dán především základními prameny pro tuto analýzu, kterými jsou primárně výsledky sčítání lidu. Bylo by samozřejmě možné posunout tuto časovou hranici ještě zhruba o padesát let hlouběji do minulosti, ovšem vzhledem k zmíněnému sociologickému výzkumu se to nejeví jako účelné;

⁶ Identitu chápeme v Goffmanovském duchu, kdy pro osobní identitu aktéra je mimo jiné důležitý její paměťový aspekt [Goffman 1974; Goffman 2003]. K problematice identity a paměti v sociologii [srov. Hinchman L. – Hinchman S. 1997; Jenkins 2014; Mlynář 2014].

navíc by to znamenalo další komplikace dané jiným územním vymezením okresů před rokem 1910.

Zkoumané období je v logice společenského vývoje vhodné rozdělit do dvou základních period. Jednoznačným mezníkem je samozřejmě odsun německého obyvatelstva z území dnešního okresu Tachov v roce 1946,⁷ který představuje zásadní moment diskontinuity i z hlediska vývoje religiozity. Pro úplnost dodejme, že odsunu časově předcházela rovněž extrémně diskontinuitní likvidace židovské minority. Naopak vznik samostatné Československé republiky v roce 1918, jak bude ukázáno níže, poměry mezi počty vyznavačů jednotlivých náboženství téměř nijak neovlivnil.

II. Období 1910 - 1930

Celkové i relativní zastoupení jednotlivých vyznání při sčítáních lidu v letech 1910, 1921 a 1930 jsou uvedeny níže v tabulce č. 1. Než přistoupíme k jejich interpretaci, je třeba přičinit důležitou metodickou poznámku. Uvedená tři sčítání lidu probíhala v rámci stejných politických a soudních okresů, které ovšem neodpovídaly území dnešního okresu Tachov. Proto bylo zapotřebí přepočítat statistické údaje podle jednotlivých tehdejších obcí tak, aby odpovídaly dnešnímu rozsahu okresu (srov. mapu č. 1). Konkrétně to znamenalo:

- 1) k politickému okresu Tachov, který se skládal ze soudních okresů Tachov a Přimda, připočíst údaje za obce Bezděkov a Třemešné, které v té době byly součástí politického okresu Horšovský Týn, soudního okresu Hostouň,
- 2) v rámci tehdejšího politického okresu Planá
 - a) přičíst k soudního okresu Planá údaje z obcí Holubín a Pístov, které byly součástí politického i soudního okresu Mariánské Lázně, a z dnes již zaniklých obcí Výškovice⁸ a Německé Domaslavičky, které tehdy patřily do politického a soudního okresu Teplá,
 - b) zároveň odečíst od soudního okresu Planá obce Drmoul, Trstěnice,⁹ Skelné Hutě, Chodovská Huť,¹⁰ Plánská Huť¹¹ a Horní Ves, které dnes patří do okresu Cheb,
 - c) ze soudního okresu Bezručovice odečíst údaje za obce Blažim,¹² Chudeč, Dolní Jamné, Kejšovice, Křelovice, Krsov, Krsy, Málkovice,¹³ Mydlovary, Něšov,¹⁴ Olešovice, Ostrov

⁷ Přehledně k realizaci odsunu z Tachovska (resp. z bývalého politického okresu Tachov) naposledy Jan Edl [2015].

⁸ Bez místní části Výškovice, dnes rovněž zaniklé, jejíž zbytky se aktuálně nalézají v okrese Karlovy Vary.

⁹ Roku 1910 byl oficiální český název obce Nová ves.

¹⁰ Tehdejší oficiální český název obce: Chodovský Schmelzthal/Šmelctál.

¹¹ Tehdejší oficiální český název obce: Plánský Schmelzthal/Šmelctál.

¹² Při sčítání lidu v roce 1910 se uvádí s českým názvem Plačín.

u Bezdržic, Pakoslav, Pláň, Polínka, Skupeč, Světec, Štipoklasy, Trhomné, město Úterý a dnes již zaniklou obec Žernovník; tyto obce jsou dnes součástí okresu Plzeň-sever,

3) z politického okresu Stříbro byl započítáván pouze soudní okres Stříbro, k němuž byly připočteny údaje za obec Popov (tehdy již soudní okres Stod) a naopak odečteny údaje za obce Dolany,¹⁵ Hněvnice, Hracholusky,¹⁶ Kbelany, Pňovany, Radějovice, Rochlov, Úlice a Vlkýš¹⁷ (dnes okres Plzeň-sever) a také Jivjany (dnes okres Domažlice).¹⁸

Přibližně sem vložit Obrázek 1 (Mapa 1) s tímto popiskem:

Mapa 1: Politické a soudní okresy 1910–1938 a 1945–1949

Modře jsou vyznačeny hranice politických okresů, černě jejich dělení na okresy soudní. Červenou barvou je vyznačeno území dnešního okresu Tachov.

	1910		1921		1930	
	počet	procenta	počet	procenta	počet	procenta
Obyvatel celkem	90 008	100	89 343	100	88 213	100
Římsko-katolické vyznání	88 690	98,54	87 875	98,36	86 681	98,26
Evangelické vyznání	193	0,21	315	0,35	410	0,47
Židovské vyznání	1120	1,24	868	0,97	648	0,73
Československé vyznání			27	0,03	125	0,14
Jiné vyznání	5	0,01	81	0,09	36	0,04
Bez vyznání			177	0,2	313	0,36

Tabulka č. 1: Religiozita na území dnešního okresu Tachov podle sčítání lidu z let 1910, 1921 a 1930

Jak vyplývá z uvedené tabulky, vývoj religiozity na území dnešního okresu Tachov byl v první třetině 20. století zcela kontinuální. Naprosto dominantní postavení měla římsko-katolická církev. Postupem času její zastoupení ve společnosti sice v relativních číslech lehce

¹³ Při sčítání lidu v roce 1910 místní část obce Skupeč.

¹⁴ Při sčítání lidu v roce 1910 místní část obce Skupeč.

¹⁵ Při sčítání lidu v roce 1910 i 1921 byly Dolany i Hracholusky místní částí obce Rajová, resp. Rájov (ačkoli lokalita s tímto názvem byla ze všech tří součástí obce jednoznačně nejmenší). Při sčítání v roce 1930 již byly Hracholusky samostatnou obcí a Rajová byla místní částí obce Dolany. Dolany dnes neexistují, byly zatopeny při stavbě přehrady Hracholusky.

¹⁶ Viz předchozí poznámka.

¹⁷ Ves Vlkýš dnes tvoří jádro obce Heřmanova Huť.

¹⁸ Veškeré údaje ze sčítání lidu v letech 1910, 1921 a 1930 jsou převzaty ze statistických lexikonů obcí: *Podrobný seznam míst zemí rakouských. Zpracován na základě výsledků sčítání lidu ze dne 31. prosince 1910. IX Čechy*. Vídeň: nákladem c. k. dvorní a státní tiskárny 1916; *Statistický lexikon obcí v Republice Československé. Úřední seznam míst podle zákona ze dne 14. dubna 1920, čís. 266 Sb. Zák. a nař. Vydán ministerstvem vnitra a Státním úřadem statistickým na základě výsledků sčítání lidu z 15. února 1921. I. Čechy (= Statistický lexikon obcí v Čechách)*, Praha: Ministerstvo vnitra a Státní úřad statistický 1923; *Statistický lexikon obcí v Republice Československé. Úřední seznam míst podle zákona ze dne 14. dubna 1920, čís. 266 Sb. Zák. a nař. Vydán ministerstvem vnitra a Státním úřadem statistickým na základě výsledků sčítání lidu z 1. prosince 1930. I. Země česká (= Statistický lexikon obcí v zemi české)*, Praha: Ministerstvo vnitra a Státní úřad statistický 1934.

sláblo, ovšem šlo o úbytek pouze v řádu desetin procenta. I tak se k ní po celou dobu hlásilo více než 98 procent zdejšího obyvatelstva. Pro zajímavost bylo pro území dnešního okresu Tachov propočteno též zastoupení jednotlivých národností (viz tabulka č. 2), z něhož je zřejmé, že zmíněná dominance katolického vyznání byla vesměs ještě silnější, než převaha Němců nad Čechy či jinými národnostmi. Ostatně katolická víra je dodnes samotnými sudetskými Němci, zejména pak těmi ze západních Čech, tzv. Chebany (Egerländer), považována za jednu z hlavních složek jejich identity [Schuster 2000].

	1910 (obcovací řeč)		1921 (národnost)		1930 (národnost)	
	počet	procenta	počet	procenta	počet	procenta
Celkem	90 008	100	89 343	100	88 213	100
Německá	89 122	99,02	86 561	96,88	84 359	95,63
Česká/československá	415	0,46	1 740	1,95	3 067	3,48
Židovská národnost			78	0,09	93	0,1
Jiná	7	0,01	122	0,14	12	0,01
Cizinci	464	0,51	842	0,94	682	0,78

Tabulka č. 2: Národnost obyvatelstva na území dnešního okresu Tachov podle sčítání lidu v letech 1910, 1921 a 1930

Je však třeba upozornit na to, že tolik zdůrazňované neochvějné katolictví sudetských Němců (ostatně nejen v západních Čechách) [Spalová 2012: 112–113], s nímž se hojně setkáváme v poválečné sudetoněmecké literatuře, ale i v jakékoli jiné formě jejich sebe prezentace, získává ve světle konkrétních pramenů povážlivé trhliny. Ukazuje se (zatím ovšem pouze na jednotlivých sondách, které neumožňují jakékoli zobecňující závěry), že i tradičně katolické obyvatelstvo na Tachovsku, překvapivě spíše na venkově než ve městech, podléhalo celkové sekularizaci života a k povinnostem předepisovaným řádným katolickým farníkům přistupovalo alespoň na některých místech více než vlažně.¹⁹ Výtky farářů se týkaly neřestného způsobu života (včetně alkoholismu), nízké účasti na mších a církevního života vůbec a zejména zcela otevřeného nepřátelství ve chvílích, kdy se farář pokusil jakkoli zasáhnout do místního veřejného života.²⁰ Idea v minulosti silně religiózního kraje naplňujícího rustikálně-katolickou idylu, jež se dodnes vyskytuje ve výpovědích věřících

¹⁹ Zajímavé doklady v tomto ohledu shromáždil ve své bakalářské práci tachovský archivář Miroslav Vetrák [2011], který poukázal na víceméně trvalé nářky farářů ze Sv. Kateřiny, Hošťky a dnes již zaniklé Bohuslavi na svoje farníky, které zapisovali do zdejších farních kronik.

²⁰ Drobných dokladů o posunu katolické zbožnosti Němců z Tachovska směrem k liberalizaci a sekularizaci je k dispozici více - například poutní kostel sv. Apoleny u Málkova chátral od počátku 20. století za naprostého nezájmu okolních obcí i Kolowratů na blízké Dianě. Od roku 1938 se již museli mše konat před kostelem, neboť hrozilo zřícení klenby lodi [Schuster 2012: 235].

laiků či kněží působících v daném regionu [Váně 2015: 109–127; Váně – Stočes 2016], tudíž podle všeho historickou realitu značně přibarvuje, ne-li překrucuje.

Druhým obecným jevem, který předválečné sudetoněmecké katolictví těžce poznamenal (ostatně stejně jako to české), bylo pronikání nacionalismu do církevních struktur i liturgického života [Šebek 2013: 16–69]. Ostatně největší konflikty popisované Miroslavem Vetrákem ve výše uvedených třech farnostech se rozhořely tehdy, když na faru přišel český kněz z vnitrozemí. Umístění na faru uprostřed výlučně německého obyvatelstva v drsném prostředí Českého lesa bylo již od druhé poloviny 19. století vnímáno českými kněžími jako trest a v řadě případů to také evidentně trest byl. Národnostní rozpory uvnitř pražské arcidiecéze měl řešit již na samém počátku 20. století návrh na zřízení samostatné sudetoněmecké diecéze se sídlem v Chebu, který ovšem nakonec nebyl realizován [Jonová 2010: 76–85].

Evangelická menšina na území dnešního Tachovska měla opačnou tendenci, než katolická většina – počet jejích příznivců absolutně i relativně rostl, ovšem i tak šlo o menšinu velmi slabou, téměř zanedbatelnou.²¹ Druhým nejčastějším vyznáním na území dnešního tachovského okresu ostatně nebylo evangelické, ale židovské, neboli, jak se tehdy nejčastěji udávalo, izraelské.²² S ohledem na omezený rozsah této studie se budeme dále věnovat víceméně jen římsko-katolické církvi, problematikou nekatolických vyznání se plánujeme zabývat v jiném samostatném článku.

Jak již bylo konstatováno, vznik Československa neznamenal pro Tachovsko z pohledu náboženského vyznání obyvatelstva v podstatě žádnou změnu. Dominantní postavení římsko-katolické církve nebylo nijak dotčeno, pokračoval úbytek židovských obyvatel v regionu a lehce posilovala (z hlediska celku nepatrná) skupina německých evangelíků. Nově vstupuje na náboženskou scénu Československá církev (teprve od roku 1971 nese oficiální název Československá církev husitská)²³ a Českobratrská církev evangelická, která v Plzni a okolí zaznamenala během tzv. přestupového hnutí mimořádný úspěch [Šlouf 2007:162–172;

²¹ Schematismus Německé evangelické církve v Čechách, na Moravě a ve Slezsku je dostupný na webových stránkách spolku Johannes-Mathesius-Gesellschaft – Evangelische Sudetendeutsche e. V.: www.mujiweb.cz/mathesius/053n.shtml [14. 12. 2015]. Obsahuje i přesné počty členů jednotlivých sborů a kazatelských stanic, ovšem chybí údaj o tom, k jakému roku se vztahují.

²² Židovské osídlení Tachovska již od konce 19. století postupně sláblo v důsledku migrace do větších měst [Fiedler – Chvátal 2008: 7–9; Edl 2013: 218–219].

²³ Nejde přitom pouze o nějakou kosmetickou změnu názvu, ale odraz hledání nové teologické orientace, směřující od původně katolického, nacionálně ovlivněného modernismu k teologii a spiritualitě protestantských církví (tento proces byl završen vstupem CČSH do evangelického Leuenberského společenství v roce 1994).

Machotka 1949]. Na Tachovsku se však k oběma uvedeným církvím přihlásila pouze hrstka výlučně českého obyvatelstva.²⁴

Německé obyvatelstvo se k českému přestupovému hnutí ani v náznaku nepřipojilo, což je vcelku pochopitelné, protože jeho hlavní ideje byly nacionální a politické – stejně jako v případě hnutí *Los von Rom*, které probíhalo v německy mluvícím prostředí o pár desetiletí dříve, ovšem na Tachovsku se rovněž nijak neprosadilo [Trauener 2006]. Z ostatních zcela marginálních skupin můžeme zmínit už jen v podstatě jednotlivce, nanejvýš desítky osob z řad řeckých katolíků, pravoslavných či starokatolíků.²⁵ Jedinou podstatnější změnou obou prvorepublikových sčítání lidu je tak zavedení zcela nové kategorie – osoby bez vyznání. Jejich absolutní i relativní počet se blížil zastoupení evangelíků, ovšem i tak byl na Tachovsku ve srovnání s tzv. vnitrozemím relativně velmi nízký.

	Politický okres Tachov		Politický okres Planá		Politický okres Stříbro	
	1921	1930	1921	1930	1921	1930
Řecko-katolická	4	4	59	3	9	27
Pravoslavná	0	2	2	3	6	23
Starokatolická	6	1	1	5	40	24
Československá	6	63	10	31	268	548
Evangelická	114	128	103	153	994	1955
- z toho a.v.	80	106	100	131	240	302
- z toho ČCE	27	22	2	22	736	1625
- ostatní evangelické	7	0	1	0	18	28
Židovská	408	310	245	189	703	542
Jiné	3	8	3	2	8	7

Tabulka č. 3 – Počty příslušníků menšinových církví při sčítání lidu v letech 1921 a 1930 (podle tehdejších politických okresů)

To, co bylo právě konstatováno ohledně zastoupení minoritních církví na Tachovsku v době první republiky, názorně ilustruje tabulka č. 3. Je však třeba zdůraznit, že obsahuje počty osob hlásících se k jednotlivým konfesím v rámci tehdejších politických okresů a nejsou tedy tudíž kompatibilní s údaji v tabulce č. 1. Statistické lexikony obcí, z nichž vychází tabulka č. 1, totiž neposkytují detailní rozlišení minoritních církví – všechna evangelická vyznání jsou zde spojena do jedné kategorie a ostatní minoritní konfese do souhrnné kategorie

²⁴ Na území dnešního okresu Tachov také v době první republiky nevznikly žádné farnosti těchto dvou církví, pouze tzv. náboženská střediska, resp. kazatelské stanice farností v Chebu a Plzni. Srov. *Schematismus Československé církve*, ročník 1, usp. František Pokorný, Praha: Ústřední rada ČČS 1933, 142-143; *Církev v proměnách času. Sborník k 50. výročí spojení českobratrské církve evangelické*, Praha: Kalich 1969, 233.

²⁵ Viz následující poznámka.

„jiná“. Podklad pro tabulku č. 3²⁶ umožňuje výše uvedené jemnější rozlišení minoritních vyznání, ovšem zase pouze pro celé tehdejší okresy. Přepočítání na dnešní rozlohu tachovského okresu tak není možné. Zejména údaje za politický okres Stříbro jsou díky tomu velmi zkreslující. Jak již bylo zmíněné výše, do dnešního okresu Tachov patří pouze území tehdejšího soudního okresu Stříbro (a ještě ne celý), ostatní části tehdejšího politického okresu Stříbro (soudní okresy Dobruška, Stod a Město Touškov) dnes tvoří okresy Plzeň-sever a Plzeň-jih. Právě v těchto oblastech blíže k Plzni byl český živel zastoupen podstatně silněji (a místy i převažoval – např. v Nýřanech [Kuča 2000: 544–545], v obcích tzv. sulislavského jazykového ostrůvku [Řeháček 2010; Bystrický 1962] apod.), tím pádem zde byl také výrazně vyšší počet příslušníků ryze českých církví (Československá církev, Českobratrská církev evangelická) i osob bez vyznání. V rámci výzkumu dnešního okresu Tachov je však třeba od nich abstrahovat.

III. Protektorátní období

Bouřlivé události roku 1938 představují začátek poslední, tragické fáze společného soužití Čechů a Němců v českých zemích. Zároveň je rok 1938 rokem, kdy se Tachovsko dostává do područí hnědé totality (nutno dodat, že s aktivní podporou většiny místního německého obyvatelstva), která je záhy vystřídána totalitou rudou (pro změnu s podporou většiny obyvatelstva českého). Oba totalitní systémy podřizovaly prováděná sčítání lidu svým ideologickým hlediskům a záměrům.

Sčítání lidu provedené Velkoněmeckou říší v Sudetské župě roce v 1939 a zejména následně publikovaný lexikon obcí²⁷ nabízí v rubrice náboženské vyznání pouze tři možnosti. Katolickou a evangelickou konfesi doplňuje charakteristika „gottgläubig“, tedy v překladu věřící v boha, která zdánlivě vyjadřuje postoj blízký deismu, ovšem zároveň šlo o označení ideálního postoje vůči náboženství z hlediska nacistické ideologie. Osoby, které samy takto charakterizovaly svoje náboženské přesvědčení, můžeme tedy do značné míry považovat za přesvědčené nacisty [Schmitz-Berning 2007: 281–283]. Na rozdíl od předchozích statistických lexikonů nebylo tentokrát uváděno židovské vyznání, ačkoli upřesnění evidence všech Židů byla jedním z hlavních cílů celého tohoto sčítání lidu (pro příslušnost k Židům přitom nebylo jako dříve určující judaistické náboženství ani přihlášení se k židovské

²⁶ *Náboženské vyznání obyvatelstva podle výsledků sčítání lidu v letech 1921-1991*. Zpracoval odbor statistiky obyvatelstva, ředitelka odboru Ing. Jiřina Růžková, CSc. Praha: Český statistický úřad 1995, 69.

²⁷ *Die Gemeinden des Reichsgaues Sudetenland. Ausführliche amtliche Ergebnisse der Volks-, Berufs- und Betriebszählung vom 17. Mai 1939 für jeden einzelne Gemeinde. Nach dem Gebietstand vom 1. Juli 1941*, Warnsdorf: Verlag Ed. Strache 1941.

národnosti, ale především rasové hledisko) [Osterloh 2010: 200–201]. Ani další marginální vyznání uváděna nebyla, stejně tak chybí kategorie „jiné“. V důsledku toho součet katolíků, evangelíků a „gottgläubig“ často neodpovídá celkovému počtu obyvatel dané obce či města (potažmo celého okresu).

Zároveň je třeba upozornit na pozměněné vymezení okresů sudetské župy, které však naštěstí v zásadě vychází z dosavadních hranic československých (a předtím rakouských) politických okresů. Nová německá správa zrušila dosavadní politický okres Planá a tu část, kterou předtím tvořil soudní okres Planá, připojila k okresu Tachov (Landkreis Tachau), zatímco bývalý soudní okres Bezdržice připadl okresu Teplá (Landkreis Tepl). Okres Stříbro (Landkreis Mies) zůstal v hranicích předchozího politického okresu (viz mapa č. 2).²⁸

Přibližně sem vložit Obrázek 2 (Mapa 2) s tímto popiskem:

Mapa č. 2 – Správní členění území dnešního okresu Tachov k roku 1939

Žlutá plocha – Landkreis Tachau, modrá plocha – Landkreis Mies, zelená plocha – část připojená k Landkreis Tepl; červená linie – dnešní hranice okresu Tachov, modré linie – hranice politických okresů z doby první republiky, černé linie – hranice soudních politických okresů z doby první republiky.

Konečně je zapotřebí zmínit, že toto sčítání lidu v sudetské župě zachycovalo – oproti dosavadním sčítáním prováděným rakouskou a československou státní správou – pouze trvalé neboli usedlé obyvatelstvo, nikoli všechny přítomné osoby. Odpadla tak kategorie cizinci a do značné míry se zjednodušila i široká paleta jednotlivých vyznání.

Opět byly shromážděny a sečteny údaje pouze z těch obcí, které se nacházely na území dnešního okresu Tachov. K 17. květnu 1939 měly tyto obce celkem 83 554 trvale hlášených obyvatel. Z nich se k římsko-katolickému vyznání přihlásilo 82 706 osob (98,99 %), k evangelickému 546 osob (0,65 %) a 133 (0,16 %) se jich označilo za „gottgläubig“. Jak je patrné, ze statistiky vypadlo 848 osob, které nebylo možné přiřadit k žádné z uvedených kategorií. Značná část z nich, pravděpodobně většina, byli zřejmě Židé. Srovnání s údaji předchozích sčítání lidu dokládá opět v zásadě kontinuální vývoj; k žádným razantním změnám či otřesům na náboženské scéně na Tachovsku po jeho připojení k Třetí říši nedošlo. Počet těch, kteří zcela ztotožnili své náboženské přesvědčení s vládnoucí ideologií, tj. oněch „gottgläubig“, bylo evidováno relativně velmi málo. Pokračoval pozvolný trend růstu počtu evangelíků, kteří však stále představovali minoritu se zastoupením, které nedosahuje ani

²⁸ Vycházeli jsme z mapy uložené ve Státním okresním archivu v Tachově (dále jen SOKA Tachov), sbírka map a plánů, sign. 374b.

jednoho procentního bodu. Katolické náboženské vyznání zůstávalo i v době nacistické nadvlády na Tachovsku naprosto dominantní, ba dokonce se zdá, že své dosavadní pozvolné ztráty opět vyrovnávalo a začínalo růst. Jde však pouze o optický dojem, daný tím, že se počet obyvatelstva na sledovaném území oproti roku 1930 o necelých pět tisíc snížil (šlo především o Čechy a židovské obyvatelstvo, ale i migrující Němce). Absolutní počet katolíků totiž oproti sčítání lidu z roku 1930 rovněž poklesl, a dokonce výrazněji, než v předchozích (přibližných) dekadách (srov. údaje v tabulce 1).

IV. Poválečné období

Následující desetiletí 1940–1950 je pro vývoj společnosti na Tachovsku naprosto zásadní, zároveň však překotné a nejen z hlediska náboženského vyznání nepřehledné. Teprve k roku 1950 máme k dispozici další statistická data, která do značné míry odrážejí radikální proměnu obyvatelstva a veškerých sociálních struktur v pohraničí, zároveň však leccos spíše zamlžují. Sčítání lidu v roce 1950 probíhalo pochopitelně již plně pod taktovkou totalitně vládnoucí Komunistické strany Československa. Otázka zjišťující vyznání se ve formulářích sčítání lidu objevila na dlouhých 40 let naposledy. Zjištěné výsledky byly publikovány pouze souhrnně pro celou republiku,²⁹ veřejně dostupné jsou dnes i pro jednotlivé okresy,³⁰ ale údaje za jednotlivé obce zůstávají doposud nepřístupné. Nebylo tedy možné provést přepočty na území dnešního okresu Tachov, jako u sčítání v letech 1910, 1921 a 1930.

Navíc od roku 1949 (do roku 1960) byly okresy vymezeny opět jinak, než dosud (viz mapa č. 3). Rozlišení na politické a soudní okresy bylo zrušeno. Dosavadní politický okres Planá (obnovený v roce 1945) zanikl, přičemž jeho největší, severozápadní část se samotným městem Planá připadla okresu Mariánské Lázně, rozsáhlé okolí Bezdržic bylo připojeno k okresu Stříbro (s výjimkou tří obcí na severozápadním okraji, který přešly do nového okresu Toužim) a pouze relativně malá část v bývalém nejjižnějším cípu plánského okresu byla převedena do správy okresu Tachov, který se tak oproti stavu před rokem 1949, respektive před rokem 1938, o tuto zhruba desítku vsí rozšířil. Značné změny hranic přinesla územně-správní reforma z roku 1949 okresu Stříbro, který ztratil rozsáhlá území na východním a

²⁹ *Sčítání lidu, a soupis domů a bytů v Republice československé ke dni 1. března 1950. Díl I. Nejdůležitější výsledky sčítání lidu a soupisu domů a bytů za kraje, okresy a města.* Praha: Státní úřad statistický 1957 (= Československá statistika A/3), tab. 13, 6.

³⁰ Viz *Náboženské vyznání obyvatelstva...*, 78nn.

zejména jihovýchodním okraji, kde se nově ustavil samostatný okres Stod, ale naopak získal již uvedené Bezručicko.³¹

Přibližně sem vložit Obrázek 3 (Mapa 3) s tímto popiskem:

Mapa č. 3: Hranice okresů Tachov a Stříbro v letech 1949-1960

Zelené linie – tehdejší hranice okresů, červená linie – dnešní hranice okresu Tachov.

Údaje o náboženském vyznání obyvatelstva podle sčítání lidu z roku 1950 z tehdejších okresů Tachov a Stříbro (viz tabulka č. 4)³² je tedy nutné vnímat jako velmi orientační, neboť zahrnují území zhruba o třetinu odlišné oproti dnešnímu tachovskému okresu. K jakémukoli přesnějšímu propočtu by, jak již bylo zmíněno, byly zapotřebí údaje za jednotlivé obce. I tak mají čísla uvedená v tabulce nemalou výpovědní hodnotu.

	Okres Tachov		Okres Stříbro	
	počet	procenta	počet	procenta
Celkem obyvatel	17 504	100	23 015	100
římsko-katolické	13 641	77,93	17 775	77,23
řecko-katolické	928	5,3	149	0,65
pravoslavné	500	2,86	819	3,56
československé	1 178	6,73	1 121	4,87
evangelické celkem	693	3,96	1 869	8,12
z toho ČCE	489	2,79	1600	6,95
z toho německé a. v.	3	0,02	14	0,06
z toho Jednota československá	0	0	9	0,04
z toho a. v. na Slovensku	191	1,09	85	0,37
z toho h. v. na Slovensku	2	0,01	42	0,18
jiné evangelické	8	0,05	119	0,52
jiné křesťanské	9	0,05	4	0,02
židovské	9	0,05	4	0,02
jiné mimokřesťanské	1	0,01	0	0
neudané	50	0,28	63	0,27
bez vyznání	495	2,83	1 211	5,26

Tabulka č. 4: Náboženské vyznání obyvatel okresů Tachov a Stříbro podle sčítání lidu v roce 1950

Nejprve je však třeba učinit několik obecnějších poznámek. V první řadě budiž znovu zdůrazněno, že za uvedenými čísly se skrývají až na výjimky lidé ve zkoumaném území nově usazení, bez jakékoli rodinné, ale i kulturní, sociální či náboženské vazby na předchozí

³¹ Vycházel jsem především ze správní mapy okresu Tachov s ručně vyznačenými hranicemi okresu v různých časových obdobích, která je k dispozici v badatelné SOkA Tachov a není nijak inventarizován.

³² Tabulka byla zpracována na základě již zmíněné publikace *Náboženské vyznání obyvatelstva...*, 96, resp. 111.

německy mluvící obyvatelstvo (včetně židovského). Němců, kteří zde směli zůstat, stejně jako Čechů, kteří zde pobývali již před rokem 1938, bylo velmi málo,³³ veškeré sociální vazby se tak utvářely v podstatě nově. Osídlenci si do svých nových domovů přinesli svoji původní kulturu, jazyk a v neposlední řadě i víru. Tachovsko se tak stalo kulturně, sociálně i nábožensky velmi heterogenním územním celkem. A i když se tato heterogenita postupně obrušuje a smývá, zůstává dodnes patrná a ve srovnání s jinými regiony bývalých Sudet patří rozhodně k těm nejvýraznějším.

Dále je na místě připomenout, že nové osídlení pohraničí bylo dlouhým a poměrně komplikovaným procesem. Zejména na venkově se obyvatelstvo v podstatě neustále průběžně měnilo, po přílivu nových osídlenců pravidelně následoval jejich částečný odliv. Různé dosídlovací akce organizovala vláda a místní úřady až do roku 1960. Zároveň se hojně demolovalo [Slezák 1978; Čapka – Slezák – Vaculík 2005; Kovařík 2006; Wiedemann 2007; Topinka 2008]. Vedle zpustlých domů, nevyužitých průmyslových provozů a kostelů tak zanikaly rovněž celé obce, ať už „řízeně“, protože se nalézaly v tzv. pohraničním pásmu, nebo zcela samovolně, prostě tím, že do nich nové obyvatelstvo vůbec nepřišlo, či – častěji – jej postupně zase opustilo a domy se nechaly zpustnout a posléze zpravidla srovnat se zemí [Procházka 2011; Topinka 2008]. Celková hustota obyvatelstva se každopádně oproti předválečnému stavu výrazně snížila, přičemž na Tachovsku byl tento rozdíl vůbec největší v celém pohraničí [Slezák 1978: 182 – 183; Topinka 2008: 117; Topinka 2005: 557, 575].

Nesporný stabilizační přínos pro pohraniční venkov lze v této situaci přisoudit (vedle reemigrantských komunit, o nichž bude ještě zmínka) rozvoji chalupářství, který podnítila – vedle řady dalších politických a sociálních faktorů – zejména nabídka levných domů po odsunutých Němcích, jež se nepodařilo osídlit trvale. Za zlatou éru chalupářství je právem považována doba normalizace, ovšem jeho počátky je nutné hledat – právě v pohraničí – již přinejmenším o desetiletí dříve. Ostatně z řad chalupářů se v řadě menších vesnic na Tachovsku rekrutuje většina dnešního obyvatelstva (faktického, zpravidla ne úředně hlášeného) [Antikomplex (ed.) 2006: 49; Schindler-Wisten 2007: 148].³⁴

³³ K 22. květnu 1947 bylo podle oficiální statistiky (publikované v roce 1951) v okrese Tachov ze 17 378 přítomných obyvatel 1998 těch, kteří byli v téže obci i 1. května 1945 (tj. 11,5 %). V okrese Stříbro byl tento poměr o něco vyšší (23 962 obyvatel, 2 929 v téže obci, tedy 12,2 %) [Čapka – Slezák – Vaculík 2005: 334]. Poněkud překvapující ovšem je, že v uvedené statistice figurují okresy ustavené až v roce 1949 (tedy bez okresu Planá). Že by se data dodatečně uzpůsobila novým hranicím okresů? Podle jiného pramene zbylo v původním politickém okrese Tachov k 1. listopadu 1946 (tj. po posledním z odsunů) celkem 1868 osob německé národnosti, z nichž ovšem 1495 bylo k odsunu určeno. Většina z nich (konkrétně 1145) pak během roku 1948 sama ilegálně přešla hranice, 13 bylo oficiálně odsunuto a pouze 481 jich zůstalo [Edl 2015: 179–180].

³⁴ Pokud je nám známo, fenomén chalupářství v západočeské pohraničí nebyl dosud systematicky zkoumán, takže uvedené tvrzení je spíše tezí (respektive dojmem z vlastního pozorování), kterou by bylo třeba empiricky prokázat. Podle údajů z posledního sčítání lidu v roce 2011 bylo v tachovském okrese celkem 11 157 domů,

V neposlední řadě je třeba konstatovat, že nové obyvatelstvo Tachovska se od počátku většinově identifikovalo s komunistickou ideologií. Jestliže obecně platí, že podpora nových osídlenců pohraničí v podstatě zajistila vítězství KSČ v prvních poválečných parlamentních volbách v roce 1946, pak právě v tehdejších politických okresech Tachov, Stříbro a Planá získali komunisté vůbec největší procento hlasů [Slezák 1978: 109–110].³⁵ Podporu vládě jedné strany posilovala dodnes živá obava z „návratu Němců“ a pozitivní až hrdinský mýtus Pohraniční stráže, mimochodem jednoho z hlavních zaměstnavatelů v době komunistické totality [Houžvička – Novotný 2007: 74–84].³⁶ Připočteme-li k této „tradici“ dlouhodobý hospodářský úpadek regionu, který není kompenzován jako v jiných pohraničních oblastech zájmem turistů, výrazně zhoršenou dopravní obslužností a pokračující odliv mladých (zejména vzdělaných) lidí, jemuž za vlády komunismu do určité míry bránily tzv. umístěnky,³⁷ pak vcelku není divu, že volební výsledky KSČM v okrese Tachov dodnes vysoko převažují celorepublikový průměr.³⁸

Na tomto pozadí se nyní pokusíme interpretovat výše uvedené údaje o náboženském vyznání obyvatel tachovského a stříbrského okresu ze sčítání lidu v roce 1950 a zároveň nastínit i následný čtyřicetiletý vývoj, pro který nemáme k dispozici žádné věrohodné statistické údaje. Na první pohled možná překvapí stále ještě nízký počet osob bez vyznání (necelá 3 % v tehdejším okrese Tachov a téměř dvakrát tolik na Stříbrsku). V celorepublikovém výsledku ostatně sčítání lidu z roku v roce 1950 ukázalo mírný nárůst religiozity, způsobený patrně válkou. Nejvíce posílily lidové nekatolické církve, zároveň se

z toho 9 616 rodinných. Obydleno nebylo 1538 domů a 553 z nich bylo využíváno k rekreaci, tedy 5,75 % ze všech rodinných domů (nepředpokládáme, že by někdo mohl využívat k rekreaci domy bytové). Pokud eliminujeme tři největší města v okrese, stoupne tento poměr na 7,91 % (503 neobývaných domů určených k rekreaci oproti 6 361 rodinným domům). Zdroj: <http://vdb.czso.cz/sldvo> [11. 4. 2015]. I tak jde o číslo překvapivě malé, které zřejmě zcela neodpovídá realitě.

³⁵ Tachov – 70,45 % (nejlepší volební výsledek pro KSČ vůbec), Planá 62,28 %, Stříbro (62,01 %). Více jak 62 % hlasů odevzdali komunistům již jen v okresech Děčín (62,31 %), Dubá (65,20 %), Jablonné v Podještědí (64,40 %) a Kadaň (62,23 %). Viz též F. Čapka, L. Slezák, J. Vaculík [2006: 338–339], ovšem pouze v absolutních číslech. Volbám v pohraničí se věnuje i A. Wiedemann [2007: 387–403], ale patrně omylem opomenul uvést politický okres Tachov s absolutně nejvyšší podporou KSČ.

³⁶ Viz též např. názory a aktivity Klubu českého pohraničí – <http://www.klub-pohranici.cz> [27. 12. 2015].

³⁷ Umístěnka byl dokument obsahující úřední přidělení prvního zaměstnání absolventům vysokých a středních odborných škol podle potřeb tehdejšího národohospodářského plánu. V daném zaměstnání byl absolvent školy povinen nastoupit do pracovního poměru nejméně na dobu tří let, podnik mu musel zajistit vedle práce též ubytování a kompenzovat mu náklady spojené se stěhováním. Toto nařízení začalo platit v roce 1952, roku 1959 bylo nahrazeno mírnější variantou, která absolventům nové zaměstnání nepřikazovala, ale doporučovala. Umístěnky byly zároveň nástrojem k potírání domnělých i skutečných „nepřátel lidové demokratického zřízení“.

³⁸ Např. v posledních volbách do poslanecké sněmovny v roce 2013 KSČM v okrese Tachov zvítězila se ziskem 23,27 % hlasů. Více získali komunisté pouze v okrese Louny (24,02). V rámci celé ČR hlasovalo pro KSČM 14,91 %, v Plzeňském kraji 15,76 %. <http://www.volby.cz> [28. 12. 2015].

ale pozastavil trend výstupů z katolické církve. Sociolog Zdeněk R. Nešpor to příznačně nazval „labutí písní“ lidové religiozity v českých zemích.³⁹

Vedle toho je z tabulky č. 4 zcela zřejmé, že došlo de facto k zániku dvou náboženských entit, které byly do 30. let 20. století sice minoritní, přesto však nezanedbatelné. V důsledku nacistické nadvlády byl na Tachovsku zlikvidován místní judaismus, v rámci odsunu pak zmizeli ze scény i němečtí evangelíci.

Většinová římsko-katolická církev na Tachovsku většinovou zůstala, byť oproti sčítání lidu v roce 1930 (i sčítání v rámci Sudetské župy v roce 1939) ztratila zhruba 20 procentních bodů. Toto konstatování v řeči čísel však zakrývá naprosto zásadní skutečnost, kterou nesmíme ztratit ze zřetele a kterou považujeme za klíčovou při dovolávání se katolické paměti ukotvené v prostoru – vyznání bylo sice stejné, ovšem lidé byli jiní. Drtivá většina německých katolíků byla odsunuta, místo nich přišli čeští katolíci z vnitrozemí Čech (a někde též ze Slovenska). Kontinuálně zachovaná struktura římsko-katolické církve tak byla na Tachovsku (s výjimkou farností v neosídlených obcích) naplněna namnoze pouze formálními českými katolíky, z nichž většina či aspoň podstatná část vítala a podporovala politiku KSČ.

Na menšinu katolických věřících, kteří s komunismem nesympatizovali (a dá se předpokládat, že se také více účastnili liturgického života církve), začal být záhy vyvíjen systematický ideologický, ale i politický, sociální a prostý existenční nátlak proklamativně ateistického režimu, který – znovu to připomeňme – měl na Tachovsku mimořádně silné postavení a podporu naprosté většiny obyvatelstva. Řada členů římsko-katolické církve tomuto tlaku podlehla a církev opustila, respektive své členství v ní považovala za zcela formální záležitost s ohledem na postoj rodičů a prarodičů. Lze se též domnívat, že někteří z těch, kteří považovali víru a živé církevní společenství pro svůj život za důležité, se – právě z tohoto důvodu – rozhodli pro návrat do „vnitrozemí“. Zvláště v tradičních katolických oblastech totiž dokázaly katolické farní či jiné komunity zajistit svým členům nejen určité sociální zázemí, ale také určitou oporu při vzdorování totalitnímu režimu. Opačným směrem, tedy z vnitrozemí na Tachovsko, se zase dostávali někteří aktivní katolíci na již zmíněné umístěnky.

Ačkoli, jak již bylo konstatováno, nemáme až do roku 1991 k dispozici žádné věrohodné statistiky, není pochyb o tom, že katolicismus na Tachovsku poměrně rychle své dominantní postavení ztrácel v prospěch ateismu. Jedním z hlavních nástrojů bylo neustálé

³⁹ Reakcí režimu na uvedené výsledky bylo vypuštění otázky zjišťující náboženské vyznání z dalších sčítání lidu [Nešpor 2010: 78–79]. Podnětný je i následný rozbor úpadku religiozity v období komunistické vlády.

omezování počtu kněží.⁴⁰ Některými svědky tohoto vývoje jsou zavřené, opuštěné a na řadě míst zdevastované kostely a fary [Vyšohlíd – Procházka 2001].⁴¹ Jistěže nejde o nějaké tachovské specifikum, zdejší situace však jistě patří v rámci celé římsko-katolické církve v České republice k těm z nejtristnějších. K „nadbytečným“ kostelům a farám totiž neměla (a do určité míry dodnes nemá) většina obyvatel Tachovska žádný vztah a stejně jako v případech jiných „pozůstatků po Němcích“ se k nim stavěla buď zcela laxně, nebo navýsost pragmaticky [Čapka – Slezák – Vaculík 2005: 197].

Dvě hlavní lidové církve, tedy římsko-katolická a Československá, měly dle výsledků sčítání lidu na počátku padesátých let poměrně slušnou výchozí pozici, přesto obě v následujících desetiletích celkově i přímo na Tachovsku nejvíce oslabovaly. Bylo to dáno do značné míry právě jejich „lidovostí“, tedy náboženskou vlažností a povrchností velké části jejich členů. Důležitá je ovšem ještě jedna jejich společná charakteristika – vyznavači těchto církví přicházeli do pohraničí vesměs z českého vnitrozemí, na základě vlastní iniciativy a zpravidla jako jednotlivci či rodiny (výjimku představují poměrně početní Slováci).⁴² Vnitrozemské zázemí jim umožňovalo se v případě nespokojenosti, zklamání či jakýchkoliv problémů z pohraničí snadno vrátit, což, jak již bylo řečeno, mnozí také využili. Ostatně většina těchto osídlenců pocházela z těch vnitrozemských okresů, které s oněmi pohraničními bezprostředně sousedily, tedy zejména ze širšího Plzeňska [Slezák 1978: 89, 91; Wiedemann 2007].⁴³ Jistou nevýhodu představovala skutečnost, že v samotném pohraničí tito lidé zpravidla neměli žádné osobní kontakty a vazby, to vše se utvářelo až s novými sousedy přímo na místě.

V této souvislosti je na místě zmínit zcela opačnou situaci reemigrantů, kteří přicházeli zpravidla již v určitých komunitách. Při jejich usídlení na Tachovsku byly sociální a rodinné vazby z místa původu přinejmenším zpočátku respektovány. Pevné sociální zázemí, určitá izolace od okolí (včetně jazykové) a v neposlední řadě nemožnost návratu, to vše přispělo k výrazně větší stálosti reemigrantského osídlení oproti osídlencům z vnitrozemí. Totéž lze

⁴⁰ Jestliže v roce 1948 působilo v Čechách a na Moravě 2 934 kněží, v roce 1968 to již bylo jen 1978 a v roce 1987 dokonce 1462, tedy necelá polovina stavu z roku 1948 [Nešpor 2010: 92].

⁴¹ Nutno však zdůraznit, že dnešní situace je už u řady kostelů jiná – některé se mezitím podařilo opravit, některé byly aspoň zabezpečeny proti dalšímu chátrání (sanace zdí, zastřešení) a u některých postoupil proces pustnutí již do fáze zřícení.

⁴² V roce 1947 měl okres Tachov 17 374 obyvatel, z toho 10 906 byli noví osídlenci z českých zemí, 1771 ze Slovenska (včetně tamějších Romů) a 1667 reemigrantů, jimž se ještě budeme věnovat podrobněji [Topinka 2008: 117; Topinka 2005: 543].

⁴³ Oproti tomu se zejména v etnologické literatuře často uvádí, že přímo na Tachovsku převažovali dosídlenci z Klatovska, Strakonicka nebo z okolí Humpolce [Fatková 2014: 54]. Ivana Kotrbatá sice hovoří o osídlencích z jižních Čech, Strakonicka a Pošumaví (dále o volyňských Čechách a Slovácích), ovšem pouze v souvislosti s dosídlením samotného města na počátku 50. let 20. století [Kotrbatá 2010: 271].

řící i o náboženství reemigrantů [Vaculík 2002]. Poněvadž však šlo o skupiny hlásící se k nekatolickým církvím (zejména k evangelické a k pravoslaví), není možné se jimi v této studii podrobněji zabývat. Z hlediska religiozity Tachovska ovšem dodnes představují velmi zajímavý fenomén.

V. Postkomunistické období

Dospěli jsme do období po pádu komunistické vlády, do doby, kterou většinou stále vnímáme jako svoji současnost, ačkoli jde již o víc jak čtvrt století. Při sledování religiozity na Tachovsku se opět můžeme opřít o objektivní statistická data ze sčítání lidu v letech 1991, 2001 a 2011 (viz tabulka č. 5). V případě sčítání 1991 jsou ovšem pro okresní úroveň k dispozici pouze údaje pro největší církev, respektive pro všechny evangelické církve dohromady,⁴⁴ což samozřejmě výrazně omezuje možnost srovnání růstu či poklesu počtu členů jednotlivých menších církví. Údaje ze sčítání v letech 2001 a 2011 jsou již v tomto ohledu plně kompatibilní.⁴⁵ Z důvodu potřebné komparace s výsledky za rok 1991 jsme i u těchto dvou sčítání dopočítali celkový součet všech evangelických vyznání. Konečně je třeba upozornit na poněkud odlišná vymezení základních kategorií ve sčítání z roku 2011. Dotaz týkající se náboženského vyznání byl výslovně označen jako nepovinný, navíc věřící osoby musely specifikovat, zda se hlásí k nějaké církvi či nikoli. Do té doby se víceméně automaticky předpokládalo, že věřící člověk se k nějaké církvi hlásí, jakákoliv jiná možnost byla započtena jako „ostatní a nepřesně určená církev“. Zároveň právě tato kategorie není v tabulkách výsledků sčítání lidu v roce 2011 vůbec vyplněna (resp. nalezneme zde tečku, která označuje, že „údaj není k dispozici nebo je nespolehlivý“). Její hodnota by se přitom měla podle nás pohybovat kolem čísla 525, protože právě takový je rozdíl mezi počtem věřících, kteří se přihlásili k některé z církví a náboženských společností a součtem všech, kteří skutečně některou z církví správně označili.

⁴⁴[https://www.czso.cz/staticke/cz/slodb2011/pram_dila/pram_dilo_1991/pram_dilo_1991/slodb/slodb_nsf/i/c89ddf02b28831a5c1257332002d89b0/\\$file/tab81.pdf](https://www.czso.cz/staticke/cz/slodb2011/pram_dila/pram_dilo_1991/pram_dilo_1991/slodb/slodb_nsf/i/c89ddf02b28831a5c1257332002d89b0/$file/tab81.pdf) [30. 12. 2015]; tatáž tabulka je otištěna v publikaci *Náboženské vyznání obyvatelstva...*, 297–298.

⁴⁵ *Sčítání lidu, domů a bytů k 1. 3. 2001 – obyvatelstvo, byty, domy a domácnosti. Okres Tachov*. Praha: Český statistický úřad, 2003, tab. 156, 52. Dostupné z <https://www.czso.cz/documents/11252/17986210/4103-02-3207.pdf/2b33a8d8-1a65-495c-92c3-0e8e6979e331?version=1.0> [30. 12. 2015]. Pro zjištění výsledků sčítání lidu 2011 v otázce náboženského vyznání pouze pro tachovský okres je třeba si v aplikaci Českého statistického úřadu vytvořit vlastní tabulku. Viz [http:// https://vdb.czso.cz/vdbvo2/faces/cs/index.jsf?page=uziv-dotaz](http://https://vdb.czso.cz/vdbvo2/faces/cs/index.jsf?page=uziv-dotaz) [30. 12. 2015].

	1991		2001		2011	
	počet	procenta	počet	procenta	počet	procenta
Celkem obyvatel	50 036	100	51 439	100	51 917	100
Věřící celkem	15 612	31,2	10 016	19,47	6 205	11,95
Věřící hlásící se k nějaké církvi	15 612	31,2	10 016	19,47	3 511	6,76
Věřící nehlásící se k nějaké církvi	0		0		2 694	5,19
Bez vyznání	23 909	47,78	36 111	70,2	19 864	38,26
Nezjištěno/neurčeno	10 515	21,02	5 312	10,33	25 846	49,79

Věřící hlásící se k nějaké církvi:						
Církev římsko-katolická	13590	27,16	8022	15,59	2111	4,07
Církev řecko-katolická			47	0,09	66	0,13
Pravoslavná církev v českých zemích			487	0,95	296	0,57
Církev československá husitská	269	0,54	136	0,26	67	0,13
Starokatolická církev			3	0,01	8	0,02
Evangelické církve celkem	862	1,72	611	1,18	323	0,62
Českobratrská církev evangelická			446	0,87	168	0,32
Bratrská jednota baptistů			38	0,07	44	0,08
Církev bratrská			16	0,03	24	0,05
Evangelická církev metodistická			41	0,08	36	0,07
Církev adventistů sedmého dne			25	0,05	8	0,02
Křesťanská společenství/Církev Křesťanská společenství			5	0,01	22	0,04
Apoštolská církev			1	0	5	0,01
Evangelická církev a. v. v ČR			22	0,04	7	0,01
Luterská evangelická církev a. v. v ČR			6	0,01	1	0
Křesťanské sbory			5	0,01	5	0,01
Slezská církev evangelická a. v.			2	0	1	0
Jiné evangelické			4	0,01	2	0
Náboženská společnost Svědkové Jehovovi			81	0,16	61	0,12
Církev Ježíše Krista Svatých posledních dnů (mormoni)			5	0,01	3	0,01
Náboženská společnost českých unitářů			1	0	1	0
Federace židovských obcí / judaismus			7	0,01	1	0
Budhismus/Budhismus Diamantové cesty linie Karma Kagjü			30	0,06	39	0,08
Hare Krišna			3	0,01	5	0,01
Ústředí muslimských obcí / islám			14	0,03	4	0,01
Jiné mimokřesťanské			3	0,01	1	0
Ostatní a nepřesně určené	891	1,78	566	1,1	N	0

Tabulka č. 5: Religiozita v okrese Tachov podle sčítání lidu v letech 1991, 2001 a 2011.

Základní trendy ve vývoji religiozity v České republice po roce 1989 již byly mnohokrát popsány a analyzovány [Nešpor 2010; Hamplová 2013]. Výsledky sčítání lidu z roku 2011 nastavují nepříjemné zrcadlo zejména tradičním lidovým církvím, na druhou stranu počet aktivních, tzv. participujících členů těchto církví se až tolik nemění. Většina „ztrát“ se tudíž týká formálních neboli matrikových členů [Nešpor 2010]. Poněkud paradoxně

zaznamenala největší úbytek skupina lidí „bez vyznání“, naopak téměř astronomicky narostl počet těch, kteří se nevyjádřili.⁴⁶ Tyto základní trendy ve vývoji religiozity jsou navíc v tachovském okrese ve srovnání s celkem ČR o poznání výraznější, jakoby obnaženější.

Římsko-katolická církev zůstává v tachovském regionu i nadále nejsilnější náboženskou entitou, ovšem zároveň zaznamenala ve sčítání lidu 2011 největší ztráty. Jestliže roku 1991 se k ní přihlásilo více jak 27 % obyvatelstva, o dvacet let později jsou to již jen pouhá 4 procenta. To je pokles o 84,5 %! I ve vztahu vůči ostatním vyznáním se začíná většinové postavení katolické církve na Tachovsku povážlivě otřásat. Oproti 87 % v roce 1991 má v roce 2011 již jen 60 %. Je tudíž zcela zjevné, že přinejmenším v tachovském regionu se i římsko-katolická církev stala takřka zanedbatelnou společenskou minoritou. Stejně tak je nepochybné, že již zcela ztratila charakter lidové církve a dostává se do pozice, na kterou jsou dávno zvyklé církve ostatní.

Statistické šetření, které si provedla sama Plzeňská diecéze v roce 2014 [Váně – Stočes 2016], navíc ukazuje, že situace je ještě vážnější. Z interního šetření plzeňského biskupství vyplývá, že v době sčítání se v celém tachovském děkanátu zúčastnilo mší celkem 349 osob s věkovým průměrem 56 let (zajímavé přitom je, že žen bylo zhruba o 15 procent více než mužů, ovšem ti měli oproti ženám věkový průměr o plných 16 let nižší). Vezmeme-li jako základ počet obyvatel z roku 2011, pak aktivně participujících katolíků je na Tachovsku pouze lehce přes půl procenta. Varovně vyznívá i to, že na žádném z míst tachovského okresu se mezi participujícími katolíky nepodařilo dohledat úplnou vícegenerační rodinu ani více jak jednu úplnou rodinu primární [Váně 2015: 109–127; Váně – Stočes 2016].

VI. Současné trendy

Závěrem se pokusme shrnout základní události a trendy v životě římsko-katolické církve na Tachovsku po roce 1989. V první řadě musí být připomenut vznik Plzeňského biskupství v roce 1993. První plzeňský biskup František Radkovský (v současnosti již emeritní biskup),

⁴⁶ Domníváme se, že těchto 45 % sčítacích archů bez odpovědi na otázku náboženského vyznání lze interpretovat několika možnými způsoby: (1) Jednalo se o otázku „dobrovolnou“. Vzhledem k poměrně masivní mediální kampani o povinnosti vyplnit dotazníkové šetření pod pokutou 10 tis. Kč mohlo jít o formu vzdoru. Stejně lze vysvětlovat i nárůst deklarované religiozity ve prospěch církve Yediu. (2) Ačkoli vysoké procento osob bez odpovědi indikuje pokles deklarované religiozity, nutně z něj ještě nemusí vyplývat pokles religiozity individualizované. (3) Míra ateizace společnosti skutečně roste, jen to dotyční nechtějí dát najevo, jelikož v současnosti je religiozita/spiritualita (distinkce v chápání těchto pojmů v běžné populaci není příliš zohledňována) chápána jako důležitý prvek image jedince. (4) Míra nevole vůči tradičním církvím naopak po letech opět vzrůstá (zejména díky restitucím), což se odrazilo v tom, že se část věřících nechtěla deklarativně připojit k nějaké denominaci.

působil dlouhá léta ve Františkových Lázních, takže s prostředím bývalých Sudet má bohaté osobní zkušenosti. Nové biskupství poměrně realisticky zhodnotilo, že tradiční farní síť neodpovídala potřebám ani možnostem církve a nelze očekávat, že se to v nejbližších desetiletích radikálně změní. Dosavadní farnosti tak byly spojeny do farností nových, které jsou výrazně větší, zpravidla se sídlem ve městech [Tichý 2011]. V rámci tachovského vikariátu, jehož hranice respektují hranice okresu, je tak dnes namísto původních 50 malých farních obvodů (ovšem včetně těch, které společně s obcemi v poválečné době zanikly), farností pouze šest: Tachov, Planá, Bor, Stříbro, Kladruby a Konstantinovy Lázně. Původní farní kostely se staly de facto kostely filiálními, v nichž se konají mše podle počtu a potřeby místních věřících – někde pouze jednou do roka, jinde pravidelně jednou či dokonce dvakrát v týdnu.⁴⁷

S touto reformou farní sítě souvisí i snaha o prodej či pronájem starých a často zanedbaných far v místech původních farností, přičemž si biskupství snaží maximálně ohlídat následné „bohulibé“ budoucí využití těchto objektů. Na okraj budiž v této souvislosti zmíněno, že výraznou morální a zejména finanční pomocí v péči o církevní objekty v celém pohraničí včetně Tachovska poskytuje církev a nejrůznější katolické spolky z Německa, v první řadě pochopitelně ty sudetoněmecké.

Navzdory uvedené reformě farností trpí celé Plzeňské biskupství stále velkým nedostatkem kněží.⁴⁸ V tachovském vikariátu v současnosti působí pouze sedm kněží, z toho ale 3 jsou starší sedmdesáti let. Jsou-li kněží klíčovými aktéry při reprodukci a udržování náboženské paměti, pak s ohledem na jejich počty a věkovou strukturu je pochopitelné, že vzrůstá jejich vyčerpanost až vyhořelost v důsledku přetížení a kvůli nutnosti starat se o činnosti, které stojí zcela mimo jejich evangelizační poslání (shánění peněz na církevní památky, starost o stavební úpravy, péče o více farností, mezi kterými jsou velké vzdálenosti atd.) Z tohoto úhlu pohledu je pak vysvětlitelné, že v celkovém dojmu budí zdání pasivity a „neviditelnosti“. Kromě toho jsou někteří z nich stigmatizováni svou minulostí (spolupráce s StB, mravnostní delikty).

Pouze ve zkratce můžeme naznačit, že v námi zkoumaném regionu existují některé bariéry mezi samotnými kněžími a věřícími. Kněží, coby hlavní nositelé náboženské paměti,

⁴⁷ <http://www.bip.cz/dieceze/vikariaty/vikariat-tachovsky> [30. 12. 2015] – připojené původní farnosti jsou uvedeny u jednotlivých farností současných.

⁴⁸ Plzeňská diecéze se téměř kryje s krajem Plzeňským a Karlovarským. Sídlním městem plzeňského biskupa je město Plzeň s katedrálou sv. Bartoloměje. Diecéze se rozkládá na 9 236 km², přičemž má 795 000 obyvatel, z toho je 142 000 katolíků. Podíl katolíků na území plzeňské diecéze činí cca 18%, na které připadá 101 kněží. Biskupství opakovaně předkládá žádosti o výpomoc ze zahraničních diecézí, které jsou reflektovány zejména ze strany polských diecézí. V současnosti působí v Plzeňské diecézi až ¼ zahraničních kněží, většinou právě z Polska [Váně 2012: 83].

stojí ve střetu, který v sobě skrývá několik rovin. Jedná se o generační střet a to jak mezi kněžími, kteří zde působí dlouhodobě a některými mladšími kněžími, kteří sem byli biskupstvím vysláni, tak i mezi kněžími a laiky. Nejvíce se toto napětí projevuje ve sporu o liturgii, tedy o to, jak přistupovat k praktikování náboženských obřadů.⁴⁹

Dalším zajímavým fenoménem religiozity Tachovska je existence několika neinstitutionalizovaných laických komunit, které mají svůj původ vesměs v Plzni. Jejich členové, zpravidla mladí lidé, hledají touto formou autenticitu křesťanského života a zároveň alternativu k současné extrémní individualizaci. Jejich cílem bývá zároveň obnova tradičního způsobu života na venkově v pohraničí. Snaží se zapojovat do místních aktivit, do značné míry je samy iniciují a organizují. Opravují zdevastované památky, navazují kontakty s původním německým obyvatelstvem, pořádají různé kulturní akce, eventuálně se pouštějí do ekologického zemědělství. Svojí aktivitou úspěšně narušují stereotypní vnímání církve u nevěřící veřejnosti, byť zpravidla nějaký čas trvá, než dokáží zlomit nedůvěru místních „starousedlíků“ (vstřícnější bývají zpravidla chalupáři). Ne vždy však nalézají odpovídající podporu u místního faráře. Ze strany církevních představitelů je jim vytýkána přílišná samostatnost a někdy též různé nonkonformní projevy zbožnosti za hranou pravověří. Komunity naopak odmítají respektovat autoritu kněze, s nímž nesouhlasí, či který jim „nesedí“. Častou příčinou vzájemně rezervovaného postoje bývá otázka forem prezentace církve a katolické víry vůči okolnímu světu [Váně 2012]. Právě v rozdílném pohledu tradicionalistického kléru a zejména mladých aktivních laiků na činnost církve a její priority, leží patrně hlavní příčina dramaticky klesající religiozity současné římsko-katolické církve na Tachovsku.

Pokusili jsme se touto studií ukázat, že náboženská scéna Tachovska prošla v uplynulém století poměrně bouřlivým vývojem. S poklesem deklarované religiozity můžeme sice předpokládat a (různě dokazovat) proměnu religiozity atd., avšak pro katolické struktury věrohodnosti, které zajišťovaly mezigenerační udržování náboženské paměti, platí zjevná diskontinuita, kterou se nedaří překlenout. Jde především o rodinu a lokální náboženskou komunitu. V polovině 20. století se v českých zemích protnulo působení dvou výrazných sil – modernizace a komunismu. Jejich výsledkem bylo narušení náboženské

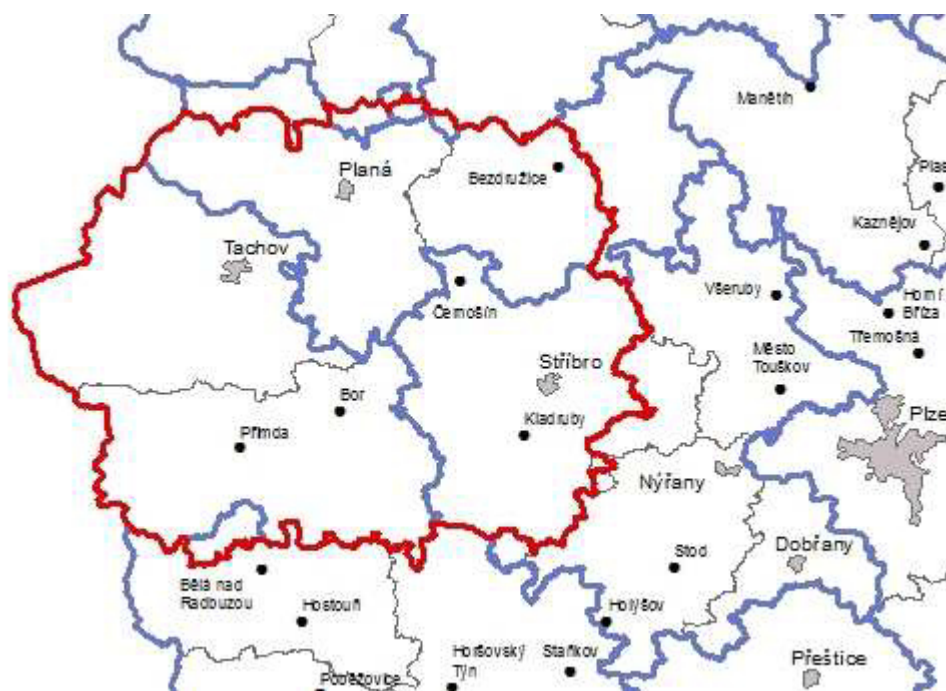
⁴⁹ Jeden příklad za všechny: Na přelomu tisíciletí začal působit v tachovském vikariátu mladý a mimořádně aktivní kněz, který dokázal oslovit zejména mladé hledající lidi a přivést je do církve. Od ostatních kněží a některých tradicionalisticky smýšlejících laiků na něj však byla podána na biskupství stížnost pro nedodržování liturgických úkonů a postupů. Dotyčný kněz byl odvolán, což způsobilo nejen mezi věřícími vlnu odporu. Logickým důsledkem nešťastného rozhodnutí byl rozchod řady nových konvertitů s církví a rozštěpení stávajících farníků. Srov. k tomu <http://www.christnet.cz/clanky/2892>; <http://www.getsemany.cz/node/612>; <http://natura.baf.cz/natura/1999/8/9908-1.htm> [30. 12. 2015]. Odvolaný kněz dnes působí jako učitel na vyšší odborné škole, hojně publikuje, oženil se a má rodinu – <https://is.jabok.cz/cv/?uco=4098> [30. 12. 2015].

komunikační paměti v rodinách na straně jedné, a na straně druhé narušení fungování farností a náboženských obcí. Rodiny již nejsou jistým a bezpečným místem náboženské transmise a farnosti již nejsou funkční integrační silou, která zaštiťuje udržování lokální náboženské paměti a integruje tuto lokalitu do jednoho společenství. Struktury věrohodnosti již nedodávají náboženství věrohodnost. Diskontinuita náboženské paměti je tedy také výrazným způsobem narušením komunikační paměti.

Ještě jinak řečeno, náboženská scéna je dnes na Tachovsku obecně na české poměry početně velmi slabá, zároveň však nebývale rozmanitá. Výrazně menšinové postavení může být místními věřícími vnímáno jako ohrožující a deprimující, zároveň ale často hraje roli katalyzátoru vnitřní obnovy. Vracíme se tak obloukem na začátek této studie. Tachovsko je laboratoří nejen pro badatele sociálních a humanitních disciplín, ale i pro samotné církve a náboženské společnosti.⁵⁰

Obrázek č. 1

⁵⁰ Doprovodné mapy k článku zpracovala Jana Synovcová Borovičková s využitím dat dostupných z <http://www.historickygis.cz/shp-vrstvy> [11. 12. 2015]. Za poskytnuté informace a materiály děkujeme Janu Edlovi ze Státního oblastního archivu v Plzni – Státního okresního archivu v Tachově a knihovnicím Ústřední statistické knihovny ČSÚ v Praze.

Obrázek č. 2

Obrázek č. 3

Literatura:

- Antikomplex (eds.) [2006]. *Zmizelé Sudety / Das Verschwundene Sudetenland*. Domažlice: Nakladatelství Českého lesa.
- Assmann, Jan [1995]. Collective Memory and Cultural Identity. *New German Critique* 65: 125–133.
- Assmann, Jan [2001]. *Kultura a paměť: písmo, vzpomínka, a politická identita v rozvinutých kulturách starověku*. Praha: Prostor.
- Assmann, Jan [2006]. *Religion and Cultural Memory*. California: Stanford University Press.
- Assmann, Jan [2011]. Communicative and Cultural Memory. In: Peter Meusburger (ed.). *Cultural Memories*. Dordrecht: Springer Netherlands, s. 15–28.
- Assmann, Jan [2015]. Kolektivní paměť a kulturní identita. In: Kratochvíl, Alexandr (ed.). *Paměť a trauma pohledem humanitních věd*. Praha: Akropolis, s. 50–61.
- Barša, Pavel [2011]. *Paměť a genocida. Úvahy o politice holocaustu*. Praha: Argo.
- Bartoš, František Michálek [1935]. *O Husa a o Husovi*. Praha: Svaz národního osvobození.
- Bartoš, František Michálek [1939]. *Bojovníci a mučedníci: obrázky z dějin české reformace*. Praha: Kalich.
- Bartoš, František Michálek [1959]. *Ze zápasů české reformace*. Praha: Ústřední církevní nakladatelství.

- Beck, Ulrich – Beck-Gernsheim, Elizabeth [2014]. *Dálková láska. Životní formy v globálním věku*. Praha: Slon.
- Berger, Peter L. [1967]. *The Sacred Canopy Elements of a Sociological Theory of Religion*. Garden City: Doubleday.
- Berger, L. Peter [1997]. *Vzdálená sláva*. Brno: Barrister & Principal.
- Berger, Peter L. – Luckmann, Thomas [1999]. *Sociální konstrukce reality: pojednání o sociologii vědění*. Brno: CDK.
- Bystrický, Vladimír [1962]. Národnostní vývoj města Stříbra a jeho nejbližšího okolí. *Minulostí Západočeského kraje* 1: 161–187.
- Čapka, František – Slezák, Lubomír – Vaculík, Jaroslav [2005]. *Nové osídlení pohraničí českých zemí po druhé světové válce*. Brno: Akademické nakladatelství CERM.
- Edl, Jan [2013]. 7935 let Židů v Tachově, co s tím? Demografická sonda o stavu židovské komunity v Tachově v roce 1921. In. Hamáčková, Vlastimila – Hanková, Monika (eds.), *Židé v Čechách 4. Sborník příspěvků ze semináře konaného 17. a 18. října 2012 v Trutnově*. Praha: Židovské muzeum v Praze, s. 216–238.
- Edl, Jan [2015]. Poválečný odsun a konfiskace na Tachovsku. In. Špačková, Lenka – Stočes Jiří (eds.). *Historická dílna 10. Sborník příspěvků přednesených v roce 2015*. Plzeň: Západočeská univerzita, s. 141–187.
- Fatková, Gabriela (ed.) [2014]. *Tachovsko: krajina v paměti / paměť v krajině. Katalog k výstavě*. Plzeň: Západočeská univerzita v Plzni.
- Fiedler, Jiří – Chvátal, F. Václav [2008]. *Židovské památky Tachovska, Plánska a Stříbrska / Jüdische Denkmäler im Tachauer, Planer und Mieser Land*. Domažlice: Nakladatelství Českého lesa.
- Goffman, Erving [1974]. *Frame analysis: an essay on the organization of experience*. New York: Harper & Row.
- Goffman, Erving [2003]. *Stigma: Poznámky ke způsobům zvládnání narušené identity*. Praha: Sociologické nakladatelství.
- Hamplová, Dana [2013]. *Náboženství v české společnosti na prahu 3. tisíciletí*. Praha: Karolinum.
- Hasmanová Marhánková, Jaroslava – Kreidl, Martin (eds.) [2013]. *Proměny partnerství. Životní dráhy a partnerství v české společnosti*. Praha: SLON.
- Havelka, Miloš [1995]. *Spor o smysl českých dějin 1895-1938*. Praha: Torst.
- Horák, Jiří – Lužný, Dušan [2016]. How It Is to Live with God: Religious Memory of 'Grannies in Scarfs'. In. Jedynak, Witold – Lužný, Dušan (eds.). *Sociology of Religion*.

- Selected aspects from Central European Region*. Rzeszów: The University of Rzeszów [v tisku].
- Houžvička, Václav – Novotný, Lukáš [2007]. *Otisky historie v regionálních identitách obyvatel pohraničí. Sebeidentifikace a vzájemné vnímání Čechů a Němců v přímém sousedství*. Praha: Sociologický ústav AV ČR.
- Hinchman, Lewis P. – Hinchman, Sandra K. (eds.) [1997]. *Memory, Identity, Community: The Idea of Narrative in the Human Sciences*. New York: SUNY Press.
- Jenkins, Richar [2014]. *Social Identity*. London – New York: Routledge, Taylor & Francis Group.
- Jeřábek, Hynek (ed.) [2013]. *Mezigenerační solidarita v péči o seniory*. Praha: SLON.
- Jonová, Jitka [2010]. Pokus o zřízení samostatné německé diecéze se sídlem v Chebu z pohledu zpráv vídeňské nunciatury. In: Nešpor, Zdeněk R. – Kaiserová, Kristina (eds.). *Variety české religiozity v „dlouhém“ 19. století (1780-1918)*. Ústí nad Labem: Kristina Kaiserová – albis international, s. 76–85.
- Kostelecký, Tomáš – Mikešová, Renáta (eds.) [2014]. *Koho volí Vaši sousedé? Prostorové vzorce volebního chování na území Česka od roku 1920 do roku 2006, jejich změny a možné příčiny*. Praha: Sociologické nakladatelství.
- Kotrbatá, Ivana [2010]. „Ještě je 400 míst volných v tachovském okrese!“ Příspěvek k „malým dějinám“ reemigrace a dosídlení Tachovska v narativních interview na začátku 21. století. *Etnologický časopis – Český lid* 97 (3): 265–280.
- Kovařík, David [2006]. *Proměny českého pohraničí v letech 1958-1960. Demoliční akce v českém pohraničí se zřetelem k vývoji od roku 1945*, Praha: Prius.
- Kubátová, Helena (ed.) [2015]. *Mezigenerační proměny způsobu života na Hlučínsku*. Praha: Slon.
- Kubátová, Helena [2016]. Collective Memory and Collective Identity of Hlučín Region Inhabitants in the 20th Century. *Historická sociologie* 1/2016: 11–32.
- Kuča, Karel [2000]. *Města a městečka v Čechách, na Moravě a ve Slezsku*, sv. IV, Ml-Pan, Praha: Libri.
- Le Goff, Jacques [2007]. *Paměť a dějiny*. Praha: Argo.
- Lužný, Dušan – Váně, Jan [2016]. Jak konceptualizovat náboženskou paměť. *Working Papers Series* 2/2016: 1 – 20.
- Machotka, Karel [1949]. *Ve znamení kalicha. Rozsévání evangelia v Plzni a okolí v letech 1918-1921*. Plzeň: Českobratrský evangelický východní sbor.

- Mlynář, Jakub [2014]. Vztah paměti a identity v soudobé sociologii. In. Maslowski, Nikolas – Šubrt, Jiří. Kolektivní paměť. K teoretickým otázkám. Praha: Karolinum, s. 257-276.
- Nejedlý, Zdeněk [1914]. *Spor o smysl českých dějin: pokus o filosofii českých dějin*. Praha: Pokroková revue.
- Nešpor, R. Zdeněk [2010]. *Příliš slábi ve víře. Česká (ne)religiozita v evropském kontextu*. Praha: Kalich.
- Osterloh, Jörg [2010]. *Nacionálněsocialistické pronásledování Židů v říšské župě Sudety v letech 1938-1945*. Praha: Argo.
- Paleček, Antonín – Vido, Roman [2014]. Náboženské vyznání v České republice z perspektivy inter- a intragenerační transmise. *Naše společnost* 12 (2): 24–35.
- Pekař, Josef [2012]. *O smysl českých dějin*. Praha: Dauphin.
- Procházka, Zdeněk [2011]. *Putování po zaniklých místech Českého lesa II. Tachovsko / Wanderungen durch die verschwundenen Ortschaften des Böhmisches Walds II., Kreis Tachau: Osudy 45 zaniklých obcí, vsí a samot / Die Geschicke von 45 verschwundenen Dörfern, Weilern und Einöden*. Domažlice: Nakladatelství Českého lesa.
- Řeháček, Karel [2010]. *Zápas o českou duchovní správu v Sulislavi na přelomu 19. a 20. století*. In. Skála, Adam (ed.). *Musa pedestris. Sborník ke čtyřicátému výročí městského archivu v Plzni a šedesátým narozeninám Jaroslava Douši*. Plzeň: Archiv města Plzně, s. 213–236.
- Schindler-Wisten, Petra [2007]. Společenské aspekty chalupářské subkultury při studiu každodennosti v období tzv. normalizace. *Acta Fakulty filozofické Západočeské univerzity v Plzni* 3: 147–154.
- Schmitz-Berning, Cornelia [2007]. *Vokabular des Nationalsozialismus*. Berlin – New York: Walter de Gruyter.
- Schuster, Franz [2000]. *Tachau-Pfraumberger Heimat*. Weiden/Opf.: Verein zur Erhaltung Alten Kulturgutes des Tachauer Gebiete.
- Spalová, Barbora [2012]. *Bůh ví proč. Studie pamětí a režimů moci v křesťanských církvích v severních Čechách*. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury.
- Šebek, Jaroslav [2013]. *Od konfliktu ke smíření. Česko-německé vztahy ve 20. století očima katolické církve*. Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství.
- Slezák, Lubomír [1978]. *Zemědělské osídlování pohraničí českých zemí po druhé světové válce*. Brno: Blok.

- Šlouf, Jakub [2007]. Projekt stavby Korandova sboru v Plzni 1918–1938. In. Kaiserová, Kristina (ed.). *Nardi aristae. Sborník k 70. narozeninám Ivana Martinovského*, s. 149–217.
- Taylor, Charles [2013]. *Sekulární věk*. Praha: Karolinum.
- Tichý, Radek [2011]. *Slabá církev? Jeden pokus o obnovu katolických farností v Čechách*. Praha: FSV UK – disertační práce.
- Topinka, Jiří [2008]. Dosídlování pohraničí Plzeňska 1954-1960. *Minulostí západočeského kraje* 43: 115–162.
- Topinka, Jiří [2005]. Zapomenutý kraj. České pohraničí 1948-1960 a takzvaná akce dosídlení. *Soudobé dějiny* 12 (3–4): 534–585.
- Trautner, R. Karl [2006]. *Die Los-von-Rom-Bewegung. Gesellschaftspolitische und kirchliche Strömung in der ausgehenden Habsburgermonarchie*. Szentendre: Tillinger.
- Vaculík, Jaroslav [2002]. *Poválečná reemigrace a usídlování zahraničních krajanů*. Brno: Masarykova univerzita.
- Váně, Jan [2012]. *Komunita jako nová naděje? Náboženské neinstitutizované komunity optikou sociologie náboženství*. Plzeň: Západočeská univerzita.
- Váně, Jan [2015]. Religious Socialization in the Tachov Micro-Region and Related Difficulties. *Czech and Slovak Journal of Humanities* 3/2015: 109–127.
- Váně, Jan – Lužný, Dušan – Štípková, Martina [2013]. Traditional and Alternative Religiosity in Contemporary Czech Republic: A Comparison of Age Groups. In. Baier, Karl – Winter, Franz. *Altern in den Religionen/Ageing in Religion*. Münster: LIT, s. 184–203.
- Váně, Jan – Stočes, Jiří [2016]. The Tachov Region and its Religious Memory: New Sudetenland or Home of Failure. *Pantheon. Religionistický časopis* 10 (1): 49-76.
- Vetrák, Miroslav [2011]. *K problematice religiozity německého katolického obyvatelstva ve farnostech Bohuslav, Hošťka a Svatá Kateřina na přelomu 19. a 20. století*. Plzeň: Západočeská univerzita, Filozofická fakulta, katedra filozofie – nepublikovaná bakalářská práce.
- Vyšohlíd, Zdeněk – Procházka, Zdeněk [2001]. *Čím ožívá krajina. Osudy 129 kostelů na Domažlicku a Tachovsku 1990-2000 / Was die Landschaft mit Leben erfüllt. Schicksale der 129 Kirchen in der Region um Domažlice und Tachov 1990-2000*. Domažlice: Nakladatelství Českého lesa.
- Wiedemann, Andreas [2007]. „Kommt mit uns das Grenzland aufbauen!“. *Ansiedlung und neue Strukturen in den ehemaligen Sudetengebieten 1945-1952*. Essen: Klartext Verlag.

Další prameny:

Podrobný seznam míst zemí rakouských. Zpracován na základě výsledků sčítání lidu ze dne 31. prosince 1910. IX Čechy. Vídeň: nákladem c. k. dvorní a státní tiskárny [1916].

Statistický lexikon obcí v Republice Československé. Úřední seznam míst podle zákona ze dne 14. dubna 1920, čís. 266 Sb. Zák. a nař. Vydán ministerstvem vnitra a Státním úřadem statistickým na základě výsledků sčítání lidu z 15. února 1921. I. Čechy (= Statistický lexikon obcí v Čechách). Praha: Ministerstvo vnitra a Státní úřad statistický [1923].

Statistický lexikon obcí v Republice Československé. Úřední seznam míst podle zákona ze dne 14. dubna 1920, čís. 266 Sb. Zák. a nař. Vydán ministerstvem vnitra a Státním úřadem statistickým na základě výsledků sčítání lidu z 1. prosince 1930. I. Země česká (= Statistický lexikon obcí v zemi české). Praha: Ministerstvo vnitra a Státní úřad statistický [1934].

Schematismus Československé církve, ročník 1, usp. František Pokorný, Praha: Ústřední rada ČČS 1933, 142–143; *Církev v proměnách času. Sborník k 50. výročí spojení českobratrské církve evangelické*, Praha: Kalich [1969].

Náboženské vyznání obyvatelstva podle výsledků sčítání lidu v letech 1921-1991. Zpracoval odbor statistiky obyvatelstva, ředitelka odboru Ing. Jiřina Růžková, CSc. Praha: Český statistický úřad [1995].

Die Gemeinden des Reichsgaues Sudetenland. Ausführliche amtliche Ergebnisse der Volks-, Berufs- und Betriebszählung vom 17. Mai 1939 für jeden einzelne Gemeinde. Nach dem Gebietstand vom 1. Juli 1941, Warnsdorf: Verlag Ed. Strache [1941].

Sčítání lidu, a soupis domů a bytů v Republice československé ke dni 1. března 1950. Díl I. Nejdůležitější výsledky sčítání lidu a soupisu domů a bytů za kraje, okresy a města. Praha: Státní úřad statistický [1957].

Internetové zdroje:

Schematismus Německé evangelické církve v Čechách, na Moravě. *Johannes-Mathesius-Gesellschaft – Evangelische Sudetendeutsche e. V.* [online]. Dostupné z: <www.mujiweb.cz/mathesius/053n.shtml> [cit. 14. 12. 2015].

Český statistický úřad. Dostupné z: <<http://vdb.czso.cz/sldvo>> [cit. 11. 4. 2015]

Český statistický úřad. *Volby*. Dostupné z: <<http://www.volby.cz>> [cit. 28. 12. 2015]

Český statistický úřad. Obyvatelstvo podle náboženského vyznání. Dostupné z: [https://www.czso.cz/staticke/cz/sldb2011/pram_dila/pram_dilo_1991/pram_dilo_1991/sldb/sldb_nsf/i/c89ddf02b28831a5c1257332002d89b0/\\$file/tab81.pdf](https://www.czso.cz/staticke/cz/sldb2011/pram_dila/pram_dilo_1991/pram_dilo_1991/sldb/sldb_nsf/i/c89ddf02b28831a5c1257332002d89b0/$file/tab81.pdf) [cit. 30. 12. 2015]

Sčítání lidu, domů a bytů k 1. 3. 2001 – obyvatelstvo, byty, domy a domácnosti. Okres Tachov. Praha: Český statistický úřad, 2003, tab. 156, 52. Dostupné

z: <<https://www.czso.cz/documents/11252/17986210/4103-02-3207.pdf/2b33a8d8-1a65-495c-92c3-0e8e6979e331?version=1.0>> [cit. 30. 12. 2015].

Plzeňská diecéze. *Vikariát tachovský*. Dostupné z <<http://www.bip.cz/dieceze/vikariaty/vikariat-tachovsky>> [cit. 30. 12. 2015].

Kirschner, Jan [2003]. Biskup Radkovský odvolal kněze Milfaita – pastorační rada protestuje. Dostupné z: <<http://www.christnet.cz/clanky/2892>> [cit. 30. 12. 2015].

Informační systém JABOK. *Životopis Th.Lic.(=Dr.) Ing. René Milfait, Th.D.* Dostupné z: <<https://is.jabok.cz/cv/?uco=4098>> [cit. 30. 12. 2015]

Historická data v GIS. Dostupné z: < <http://www.historickygis.cz/shp-vrstvy>> [cit. 11. 12. 2015].

<http://www.getsemany.cz/node/612>; <http://natura.baf.cz/natura/1999/8/9908-1.htm> [30. 12. 2015]